

Rond 1970 kwam de patrijs in Nederland in 90 procent van de atlasblokken voor, met ongeveer 100.000 broedparen. Rond 2013 werd het aantal broedparen op 3600-5200 geschat, een achteruitgang meer dan 5 procent per jaar. In 2020 hebben we nog hooguit 4000 broedparen in Nederland. In dit artikel delen we de maatregelen uit het Europese PARTRIDGE-project die genomen kunnen worden om de neerwaartse trend van de patrijs te keren.

— Frans van Alebeek (Vogelbescherming Nederland)

Behouden we de patrijs in Nederland?

foto's Vogelbescherming Nederland

> Wie opgroeide in de eerste helft van de vorige eeuw moet patrijzen wel beschouwd hebben als weinig kieskeurig. Je kon ze letterlijk overal tegenkomen, zowel in de weidegebieden van West-Nederland, als op de kleigronden met akkerbouw, in heideterreinen en op de droge zandgronden in het Oosten. Tegenwoordig zul je in grote delen van Nederland geen patrijs meer tegenkomen.

De patrijs

De patrijs (*Perdix perdix*) is een kleine hoenderachtige die van oorsprong in open steppegebieden voorkomt. Patrijzen leven op de grond, waar ze hun voedsel vinden en nestelen. De overleving van volwassen vogels van voor- tot najaar is ongeveer veertig procent. De meeste patrijzen komen dus slechts één keer in hun leven tot broeden. Patrijzen hebben grote legsels van gemiddeld 15 eieren. Tweede legsels, bijvoorbeeld na predatie, zijn vaak kleiner. Patrijzen stellen geen buitensporige eisen aan hun leefomgeving. Ze nestelen bij

voorkeur in overjarig gras, bijvoorbeeld onder de dekking van een overhangende struik. De kuikens zijn nestvlinders, die de eerste twee weken van hun leven uitsluitend ongewervelden eten.

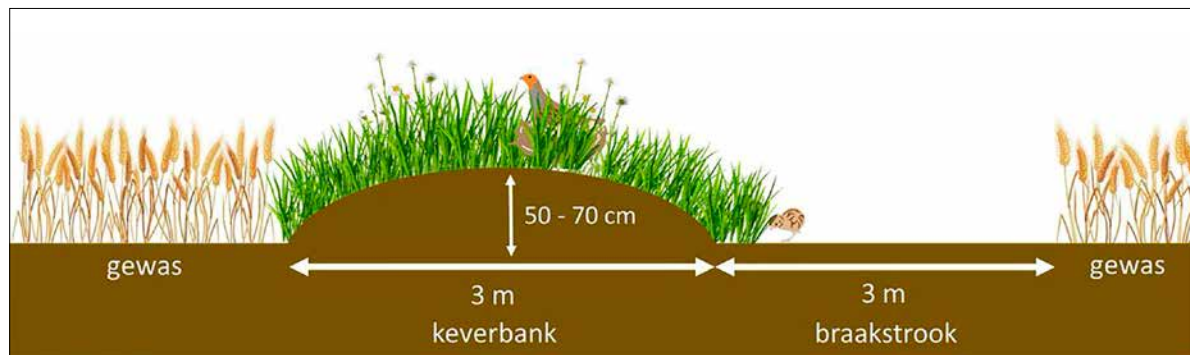
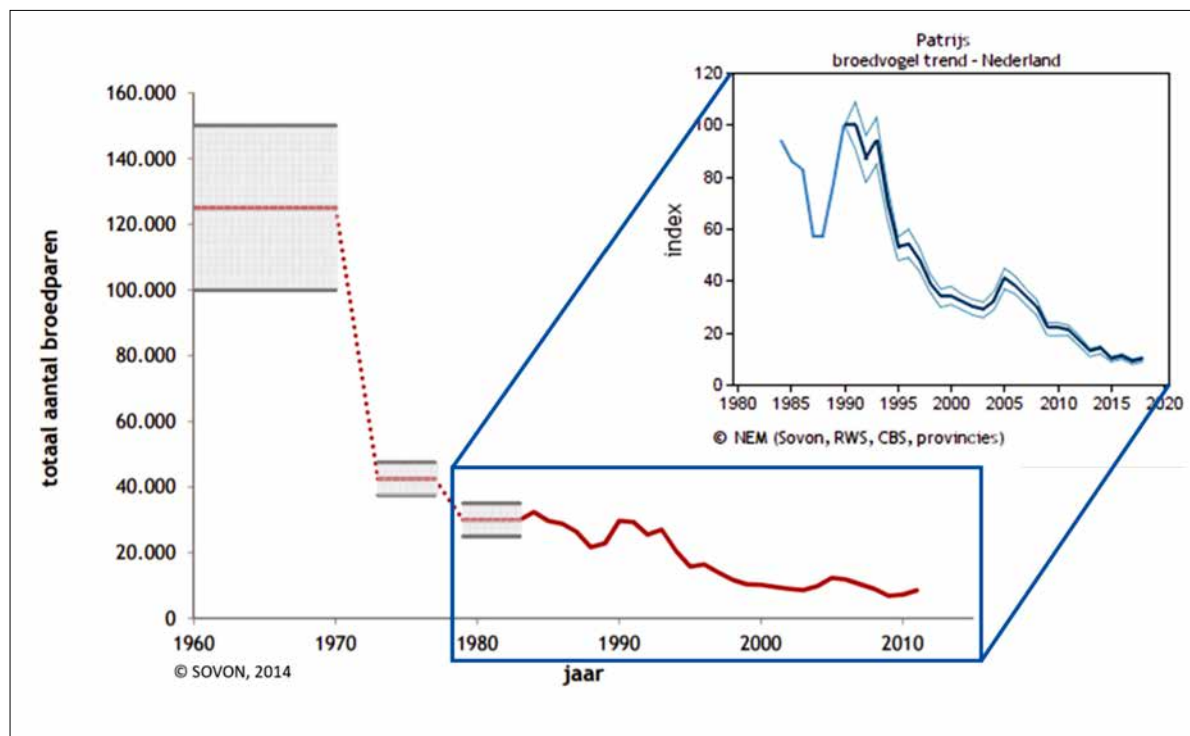
De intensivering van de landbouw, ruilverkavelingen en schaalvergroting hebben een kaalslag in het landschap veroorzaakt. Landschapselementen, zoals bermen, slootaluds, hagen, bosjes en poelen zijn verdwenen. Er zijn nauwelijks nog plekken waar patrijzen veilig kunnen nestelen en voedsel kunnen vinden. Onkruidbestrijding en efficiënte oogstmachines leiden tot een gebrek aan onkruiden en zaden als voedsel. Overstaande stoppelvelden met gemorst graan en onkruiden zijn verdwenen, zodat dekking en voedsel in de winter ontbreken. In de overgebleven, smalle randjes langs sloten en percelen is het risico groot dat predatoren toeslaan.

De kuikens van patrijzen zijn voor hun voedsel in de eerste weken van hun leven volkomen

afhankelijk van insecten. Moderne onkruidbestrijding leidt er toe dat insecten geen waardplanten, nectar of stuifmeel meer vinden. De efficiënte gewasbescherming ruimt de laatste (plaag)insecten in het gewas op. De lage kuikenoverleving, hoge wintersterfte en predatie zorgen voor de grote achteruitgang van de resterende populaties.

Het PARTRIDGE-project

Eind 2016 is in vijf Noord-Europese regio's (Engeland, Schotland, Duitsland, België en Nederland) met financiële steun van het Europese North Sea Region Interreg programma het PARTRIDGE-project gestart. Doel is om te laten zien dat een moderne landbouw kan samengaan met een rijke akkernatuur. De patrijs is ambassadeur voor die akkernatuur. In tien demonstratiegebieden van 500 hectare hebben we tenminste 7 procent van het gebied ingericht met geschikt habitat voor de patrijs. In Nederland wordt het demonstratiegebied Oude Doorn in Noord-Brabant begeleid

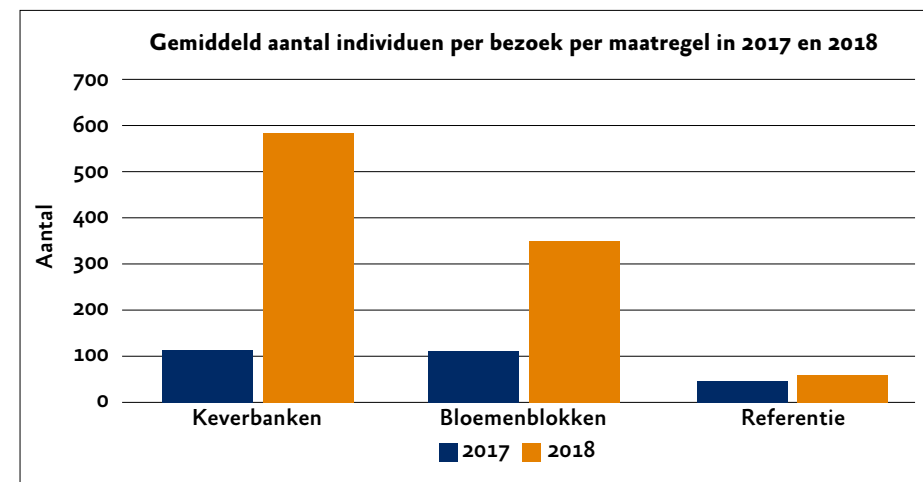
door het Brabants Landschap en het demonstratiegebied Burgh-Sluis door Het Zeeuws Landschap en Stichting Landschapsbeheer Zeeland. In beide demonstratiegebieden werken agrarische collectieven, wildbeheereenheden, boeren, vogelwerkgroepen, gemeenten, waterschappen en lokale vrijwilligers nauw met elkaar samen. De goede onderlinge samenwerking draagt bij aan de resultaten van het PARTRIDGE-project. De tweede succesfactor is de gebiedsaanpak en samenhang van de PARTRIDGE-maatregelen, die gezamenlijk alle knelpunten in de levenscyclus van de patrijzen weg moeten nemen. De maatregelen zijn al eerder wetenschappelijk onderzocht in Duitsland en Engeland en effectief gebleken. Door monitoring van verschillende soortgroepen als indicatoren voor de biodiversiteit (patrijzen, broedvogels, overwinterende vogels, hazen, insecten en regenwormen) stellen we vast hoe effectief deze aanpak is. We vergelijken onze demonstratiegebieden met nabijgelegen referentiegebieden, waar geen maatregelen zijn genomen.

Maatregelen
Een belangrijke maatregel van PARTRIDGE is de aanleg van bloemenblokken van tenminste 1

hectare groot. Jaarlijks wordt de helft van ieder bloemenblok opnieuw ingezaaid met een speciaal ontwikkeld zaadmengsel, om zo een combinatie van open, lage begroeiing met een hoog opgaande beschutting te krijgen. Onderzoek door de Universiteit van Göttingen (Duitsland) heeft aangetoond dat een bloemenblok alles biedt wat een paartje patrijzen met kuikens nodig heeft om te overleven. Het mengsel trekt 5-10 keer zoveel insecten aan als gewaspercelen. De bloemenblokken bieden kuikenvoedsel, voldoende dekking om te nestelen, en ook 's winters dekking, zaden en bladgroen. De blokvorm van 1 hectare is belangrijk, omdat daarmee het risico op (nest)predatie veel lager is dan in smalle randen die predatoren gemakkelijk kunnen doorzoeken. De zogenaamde keverbanken zijn in Engeland ontwikkeld en worden dankzij het PARTRIDGE-project steeds vaker in Nederland, België en Duitsland aangelegd. Een keverbank is een opgeploegde rug van 3 meter breed en 50 cm hoog, midden in een gewasperceel. Deze wordt ingezaaid met kruiden en pollenvormende grassen, die vanaf het tweede jaar niet meer gemaaid worden. De hoger gelegen keverbank is warmer en droger dan het perceel ernaast en blijkt een ideaal overwin-

teringsgebied voor insecten en ongewervelden. In het voorjaar vinden patrijzen hier nestgelegenheid en kuikens voedsel. De monitoring in het project laat zien dat de aantallen insecten in de bloemenblokken en keverbanken spectaculair hoger zijn dan in de naastgelegen akkers. Door de keverbank te combineren met een smalle braakstrook (waar kuikens zich kunnen opwarmen) en naastgelegen bloemenblok ontstaat een ideaal patrijzenbiotoop. Deze elementen dienen midden in akkers te worden aangelegd, zonder aansluiting op of verbinding met perceelranden, bermen en wegen, zodat predatoren de maatregelen moeilijker kunnen bereiken. Aanvullend stimuleren we in PARTRIDGE de aanplant en het zorgvuldig beheer van hagen, om zo meer broedbiotoop te krijgen. Ook vragen we de deelnemende boeren om winterstoppelvelden over te laten staan als schuilplek en voedselaanbod voor de winter.

Eerdere beschermingsprojecten hebben laten zien dat herstel van patrijzenpopulaties snel kan gaan als de goede maatregelen worden genomen. In de Struikwaard in Noord-Brabant nam in vier jaar het aantal broedparen toe van 2 naar 7 en

het aantal kuikens van 10 naar 35. In het met een Gouden Mispel bekroonde project 'Samen voor de Patrijzen' rond Aalten ging het aantal in vier jaar omhoog van 3 naar 34 broedparen. In het Duitse Nesselröden-gebied nam het aantal patrijzen dankzij de aanleg van bloemenblokken in vier jaar toe van 4 naar 37 roepende hanen, om vervolgens door twee strenge winters weer te kelderen naar 7 hanen, en een jaar later weer te herstellen tot 31 hanen. Dit toont de grote dynamiek van lokale populaties, en het vermogen tot snel herstel van de populatie. Ook in de PARTRIDGE-demonstratiegebieden zien we dat de aantallen en diversiteit van broedvogels en wintervogels zijn toegenomen en dat patrijzen en hazen toenemen. Maar we kunnen die positieve trend nog niet statistisch hard maken. Het PARTRIDGE-project gaat nog tot 2023 door met monitoring, om de effectiviteit beter zichtbaar te maken.

Gaan we het hiermee redden?
Er zijn in Nederland naast de twee PARTRIDGE-demonstratiegebieden (Struikwaard en 'Samen voor de Patrijzen') nog meer patrijzeninitiatieven, zoals 'Van eentonig gras naar wuivend gewas' (Reusel), 'Paradijs voor de Patrijzen' (Montferland) en 'Wies met de Patrijzen' (Twenterand). In de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Limburg zijn tientallen akkervogel-kerngebieden aangewezen, waar

maatregelen voor patrijzen en andere akkervogels worden genomen. Toch is er voor het behoud van de patrijzen in Nederland meer nodig. Daar waar nog populaties patrijzen voorkomen, zijn op korte termijn herstelmaatregelen nodig om te voorkomen dat die populaties verdwijnen. Hervestiging van eenmaal verdwenen populaties is voorlopig uitgesloten, omdat patrijzen zeer plaats-trouw zijn en omdat de lokale, teruglopende populaties nauwelijks aanwas leveren die zich elders kan vestigen. Vogelbescherming denkt dat kerngebieden voor patrijzen en andere boerenlandvogels absoluut noodzakelijk zijn. Zulke kerngebieden moeten groot genoeg (500-1000 ha) zijn, en het samenhangende pakket van maatregelen moet gelijktijdig alle knelpunten in de levenscyclus van de patrijzen en andere akkervogels aanpakken. De totale omvang van maatregelen in een gebied moet minimaal 7-10 procent van het oppervlakte beslaan, om impact te hebben op de populatie. Voor de lange termijn zal het hele tussenliggende agrarisch gebied, en dus onze landbouwsystemen, natuur-inclusief moeten worden. En dan zodanig dat overal in het landelijke gebied akkervogels kunnen overleven en er weer uitwisseling tussen de populaties van kerngebieden kan plaatsvinden. Alleen dan behouden we levensvatbare populaties voor ons land. Agrarische collectieven, terreinbe-

heerders, natuurorganisaties, vrijwilligers en overheden hebben daarbij elk een rol, en kunnen door samenwerking veel bereiken. Daarbij is ook een omslag in het Europese en nationale landbouwbeleid noodzakelijk, om boeren te stimuleren en te ondersteunen in de transitie naar natuur-inclusieve landbouw. Het PARTRIDGE-project krijgt navolging. Keversbanken en bloemenblokken zijn in veel provincies opgenomen in de subsidieregelingen voor agrarische natuur- en landschapsbeheer. In Limburg zijn afgelopen twee jaar ruim 200 hectare bloemenblokken gerealiseerd. In november 2019 hebben ruim 200 belangstellenden de landelijke dag van de patrijzen bezocht, en daar informatie verzameld en het netwerk gelegd om nieuwe beschermingsinitiatieven te starten.<

Frans.vanAlebeek@vogelbescherming.nl

Eind 2019 heeft Vogelbescherming Nederland een informatiemap uitgebracht met daarin de 'Leidraad Patrijzenbescherming' en een set factsheets van de PARTRIDGE-habitatmaatregelen (zie www.vogelbescherming.nl "informatiemap"). Hierin wordt de aanpak onderbouwd en worden praktische richtlijnen gegeven voor de aanleg en het beheer van maatregelen.

